

ТАФАККУРГА ЧОРЛОВЧИ ОЯТЛАРНИНГ ТАФСИРИДА 'ЖОМЕЪУ-Л-БАЁН' ВА ЛУҒАВИЙ ТАФСИРЛАР: МЕТОДОЛОГИК ТАҲЛИЛ

Нурали Мавланов,

Ўзбекистон халқаро ислом академияси таянч докторанти.

Аннотация. *Мазкур мақолада тафаккурга чорловчи оятларнинг тафсирида Имом Табарийнинг “Жомеъу-л-баён” асари билан луғавий тафсирлар ўртасидаги асосий фарқлар таҳлил қилинади. Мақолада икки усулнинг оятларни тушунтиришдаги ёндашуви, методологияси ва манбага асосланиш жиҳатлари ўрганилади. “Жомеъу-л-баён” тафсирида асосан ривоятлар ва ижтиҳодий фикрларга урғу берилган бўлса, луғавий тафсирларда оятларнинг луғавий ва грамматик тушунтирилишларига катта аҳамият берилган.*

Калит сўзлар: *тафаккурга чорловчи оятлар, Жомеъу-л-баён, луғавий тафсирлар, Имом Табарий, ривоятлар, грамматик таҳлил, Қуръон тафсири.*

Кириш

Қуръони Каримда инсонни тафаккурга даъват қилувчи бир қатор оятлар мавжуд бўлиб, улар инсонни Аллоҳнинг яратган оламидан сабоқ олиш, унинг хусусиятлари ҳақида фикр юритишга чақирган. Тафсир олимлари мазкур оятларнинг моҳиятини очиқ беришда турли методлардан фойдаландилар. Улардан бири “Жомеъу-л-баён” асарининг муаллифи Имом Табарийнинг тафсири бўлса, иккинчиси луғавий тафсирлар йўналишига оид асарлардир (Tabariy, 2001).

1. “Жомеъу-л-баён” асарининг умумий хусусиятлари

Имом Табарий (839–923) ўзининг “Жомеъу-л-баён фи таъвили оя ал-Қуръон” асарида Қуръоннинг оятларини кенг кўламда тушунтириб, уларнинг мазмунини турли ривоятлар ва ижтиҳодий фикрлар асосида изоҳлаган. Ушбу асарда ривоятлар (суннат ва саҳобаларнинг сўзлари) асосий манба сифатида қўлланилган (Tabariy, 2001). Имом Табарий тафсирида илмий ва ижтиҳодий ечимларнинг мукамал тарзида баён қилиниши асосий афзалликлардан бири саналади.

1.1 Ривоятлар асосидаги тафсир: Имом Табарий асари асосан ривоятга асосланиб, оятларнинг маъноларини илк манбалар ёрдамида тушунтиришга ҳаракат қилади. Бу борада саҳобалар, тобеинлар ва бошқа олдинги салафлардан келган хабарлардан фойдаланган. Шу билан бирга, у ўз шахсий фикрини ҳам билдирган ҳолда оятнинг маъносини кенгроқ изоҳлаган.

1.2 Оятларнинг тарихий контекстига эътибор: “Жомеъу-л-баён” асарида оятларнинг нозил бўлган шароитига алоҳида эътибор берилган. Оятлар нозил бўлишининг сабаблари (асбобун-нузул) кўрсатиб ўтилиб, уларнинг тарихий, ижтимоий ёки сиёсий вазият билан боғлиқлиги баён этилган.

2. Луғавий тафсирлар: метод ва ёндашув

Луғавий тафсирлар Қуръон оятларининг луғат (араб тили грамматикаси, маънолари) асосида тушунтирилишини асосий йўналиш сифатида қабул қилади. Бу тафсир тури Қуръоннинг тил жиҳатидан мукамаллигини ва унутилган ёки нотўғри тушунилган луғат маъноларини очиб беришга қаратилган (Zamahshariy, 2010).

2.1 Грамматик тушунтиришлар: Луғавий тафсирларда оятларнинг турли луғат шакллари ва грамматик қоидалар орқали маънолари очиб берилди. Бу тафсирлар тилшуносликка катта эътибор қаратган бўлиб, оятлар маъносини тўғри тушунишда араб тилининг нозик қоидалари муҳим рол ўйнайди (Ибн Ҳишом, 1990).

2.2 Тил ва услубга боғлиқ масалалар: Луғавий тафсирчилар оятларда ишлатилган сўзларнинг алоҳида маъноларини таҳлил қиладилар ва уларнинг Қуръон тилидаги ўрни ва роли ҳақида фикр юритадилар. Мазкур ёндашув Қуръоннинг услуби ва риторикасига урғу беради (Ибн Ашур, 1984).

3. Имом Табарийнинг тафсири ва луғавий тафсирлар ўртасидаги фарқлар

3.1 Манбалар ва методология: Имом Табарий асосан ривоятлардан фойдаланган ҳолда оятларнинг маъносини тушунтирган бўлса, луғавий тафсирлар луғат ва грамматик таҳлилга асосланган. Табарийда ижтиҳодий ёндашув билан бирга ўша даврнинг илмий муҳитига оид ривоятлардан фойдаланиш устувор бўлган.

3.2 Тафаккурга чорловчи оятлар талқини: Тафаккурга чорловчи оятларда “Жомеъу-л-баён” асари уларнинг инсон тафаккурини ва ахлоқий ривожланишини рағбатлантирувчи жиҳатларини ўртага қўйган. Луғавий тафсирлар эса мазкур оятларнинг луғат жиҳатидан кенгроқ маъно беришга ҳаракат қилган.

3.3 Услуб ва мақсадлар: “Жомеъу-л-баён” тафсири ўз вақтининг маълумот манбаларига таяннини асосий мақсад қилиб белгилайди. Ушбу тафсир ўз замонида мавжуд бўлган ёзма ва оғзаки манбалардан фойдаланган ҳолда Қуръон оятларининг маъносини чуқурроқ ўрганишга интилади. Шу билан бирга, луғавий тафсирларда асосий эътибор тил ва грамматика орқали оятларнинг нутқий бойлигини очиб беришга қаратилган. Бу тафсирлар орқали муаллифлар оятларнинг контекстдаги маъноларини аниқроқ тушунишга ҳаракат қиладилар.

Таҳлил жараёнида сўзлар ва иборалар устида тўхталиб, уларнинг семантикаси, синтаксиси ва тил структурасини ўрганишга алоҳида эътибор берилади.

Хулоса

Имом Табарийнинг “Жомеъу-л-баён” тафсири ва луғавий тафсирлар ўртасидаги фарқлар, асосан, методология, оятларнинг моҳиятини очиб бериш усули ва мақсадларига асосланади. “Жомеъу-л-баён” асосан ривоятлар ва ижтиҳодий тушунтиришларга таянса, луғавий тафсирлар тил ва грамматика масалаларига урғу беради.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Табарий, Муҳаммад ибн Жарир. *Жомеъу-л-баён фи таъвили оя ал-Қуръон*. Қоҳира: Дор ал-Ҳадис, 2001.
2. Замахшарий, Жаруллоҳ Маҳмуд ибн Умар. *Ал-Кашиш аф ан ҳақоиқ завомид ат-танзил ва уйуни-л-ақавил фи вужух ат-таъвил*. Қоҳира: Дор ал-Кутуб ал-Исломия, 2010.
3. Ибн Ашур, Муҳаммад ат-Тоҳир. *Ат-Таҳрир ва-т-Танвир: Тафсир ал-Қуръон ал-Карим*. Тунис: Дор ас-Саҳна, 1984.
4. Ибн Манзур, Муҳаммад. *Лисан ал-Араб*. Қоҳира: Дор ал-Маориф, 1980.
5. Фаҳруддин ар-Розий. *Мафотих ал-Ғайб*. Қоҳира: Дор ал-Қаҳира, 2003.
6. Савий, Аҳмад. *Тафсир ал-Савий ало Жалалайн*. Қоҳира: Дор ал-Ҳадис, 1996.
7. Абдуллоҳ ибн Юсуф ибн Ҳишом. *Мугний ал-Лабиб ан Кутуб ал-Аариб*. Риёз: Дор ал-Қоҳира, 1990.
8. Раҳматуллоҳ, Муҳаммад. *Қуръон таълимотларида инсон тафаккури ва илм*. Тошкент: Фан нашриёти, 2019.